

mert mindenben ugyanazok az erők munkálnak. Ember és táj egymásba alakulnak, egy szőlőszem évmilliók óta alakuló energiákat olvaszt szét szánkban: „Nem is egy nyárnak, hanem milliónyi / évnek hömpölygő lángtengere, hője / szűrődött le és szorult a szőlőbe...” (Szőlőszem). Ennek az állandó átalakulásnak, a múlt, a források lapangó jelenlétének, bennünk való továbblépésének lesz állandó képe, példázója a szőlő (ez a szőlő értelme a kötet címben is, míg a gesztenye Sümegyet, a gyermekkort jelenti). Az imént mondotakra szép példa még a *Lávapor* (A szőlő is mi volna más: / millió éve a tó / mentén lefojtott tűz, amit a nyárs / pizskált föl, a levert karó; / ... A tűz nem huny ki. Nézd, a por / benned is örökéletű...”).

A simoni líra gondolati elmélyülésére mindig olyan példákat találtunk, melyek a szubjektum kiteljesedését a tájjal való azonosulásában mutatták. A történelem is a tájban asszimilálva lesz a szubjektumé. Simon István közvetlenül életünk tárgyi feltételeit tükrözi költészetében, az emberi-történelmi feltételeket csak közvetve, a tájban, természetben objektívalva teszi művészi ábrázolás tárgyává. Ahol erre az objektívalásra az ábrázolt valóság természetéből következőleg lehetőség van, lírája gondolatilag is irodalmunk legelső vonalában helyet

foglaló, magas szintű művészet. Ahol az élmények közvetlenül társadalmi valószínűséghez való kötöttsége ezt nem engedi meg, megbicsaklik a gondolatosság. Ez figyelhető meg az *Egy képviselői jegyzetfüzetből* című versben, melyhez élményanyagot a költő társadalmi életünkben betöltött funkciója szolgáltat. Itt mélyen és megrázóan bontakozik ki a képviselőhöz forduló parasztok emberi problémája, de az ellentmondás bemutatásánál többet (s nekik, kik ötven év alatt / mást se tettek, mit mond a könnyebb / válasz: a több, jobb munka csak?) nem adhat a költő. Csak erőtlen, képileg és gondolatilag elvont, a deklaráció síkján mozgó megoldást tud adni: *Tefeléd várnak már, jövőd, / több s erősebb fénysugarat.*

Simon István költészete a maga öntörvényei szerint kialakult, a maga belső struktúrájával rendelkező költészet, a kritika legfőbb minősítéséhez, értelmének feltárásához, de nem befolyásolásához járulhat hozzá. Utóbbi észrevételünkkel sem ez volt a célunk.

Tudjuk, a „dal könnyülés”, s úgy jött létre e szép könyv minden sora, mint *A must énekel* gyönyörű példázata is mondja: a prés alatt kibuggyanó törkölycseppekhez hasonlóan. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1966.*)

KASSAI KELEMEN JÁNOS

JEGYZETEK HÁROM ÚJ REGÉNYRŐL

CSERES TIBOR: FEKETE RÓZSA

A *Hideg napok* nagy sikere után a Kossuth Könyvkiadó gondozásában, Kass János modern ízlésről valló illuzióival a múlt év végén jelent meg Cseres Tibor újabb munkája, a *Fekete rózsa*. Önként adódik a föltevés, hogy bizonyos értelemben folytatása is lehet előző művének. Jelzi ezt a műfaji azonosság: a hagyományos időrendet fölbontó szerkesztés, a szokványos jellemzést-elbeszélést intellektuális elemzéssel frissítő előadás. E műfaji azonosság azonban — tudniillik, hogy mindkettő esetföltáró, korszerűen bonyolító, értelmi erőfeszítésre sarkalló kisregény — lényegbevágó szemléleti és tematikai különbséggel együtt jelentkezik. A *Hideg napok* az ember és szerep, a történelem és felelősség dilemmáját, vagyis filozófiai fogalmazásban: a determinizmus és a bűn etikai kérdését vizsgálta. Ezzel szemben a *Fekete rózsa* problematikája

más: lényegében a sors és a jellem konvergenciáiból alakul. Az embert próbára tevő hatalom benne nem a konkrét történelem, hanem a véletlenekből és rögeszmékből konstruált társadalmi és pszichikai helyzet. Az erkölcsi tanulság nem történelmi mondandóként bontakozik ki, megmarad etikai konklúzióknak: a termelőszövetkezeti életforma, a társadalmi környezet alakító ereje még nem oldotta föl a közvélemény évszázados morális beidegzettségét, nem hatolt még a lélek mélyebb rétegeibe; állami védettség és lelki egyensúly nem föltételezi egymást. De a megformálás is más: a *Hideg napok* krónikaszerűségével, vallomásos jellegével szemben a *Fekete rózsa* inkább a bűnügyi regény megoldásaiból és módszereiből merít.

Az ember sorsa: jelleme. Cseres a *Fekete rózsa*-val, e — már-már szállóigévé egyszerűsödő gondolatot cáfolja. Az

értékes és tiszta ember is összeomlik a szerencsétlen véletlen és a társadalmi előítélet súlya alatt. A történet főhőse: Töre Anna, egy bolondító szépségű, fegyelmezett tartású, de törvénytelen gyermekei miatt a falu előtt megbélyegzett, megvetett, kiközösített asszony. Múltjától a becsületlen munka és a tiszta erkölcs sem szabadítja meg, sőt sorsa folytatódik is: elcsábított és teherbe ejtett lányában, Emmuskában. A paraszti morál kegyetlen ítélkezése alól nem szabadítja föl sem házasság, sem szerelem: az az ember, aki iránt tisztelettel vegyes vonzalmat érez, aki egyedül képes helyzetét humanista méltósággal megítélni, Gudulics Géza: a zabigyerekből lett tszelnök, a közeledését visszautasítja. Magára maradása, kínzó magánya, ártatlanságának tudata és tisztaság utáni vágya csak fölerősíti benne emberi énje megalázottságának, sorsa kilátástalanságának tudatát. Nehéz eldönteni: öngyilkosságát a nő kiszolgáltatottság és megvetettség tragikuma vagy bűnös lányát mentő hősiessége magyarázza inkább. Legkevésbé ő az oka sorsának: nem a bűntudat öli meg, ellenfelei morális álláspontjára sohasem helyezkedik, hanem élete kilátástalansága. Látszólag bajkeverő: miatta hagyta el az elnököt felesége, és Sajgó Dávid megölésekor reá terelődik a gyanú. Valójában azonban szerencsétlen ember, aki — bár tettesnek gyanítják — sokkal inkább áldozat, mint az országútont talált hulla. Életében egyetlen ember érti meg: Gudulics, de az ő megértése is csak a rokonszenvig jut el, a tettig már nem. Sorsa nem a jó föltétlen győzelmét, a romantikus megoldást példázza; de az író épp ezzel agítál mellette.

A regény megformálása, mint már említettem, a bűnügyi regényekére emlékeztet. Ez mindenképpen figyelemre méltó kísérlete újabb irodalmunknak, véleményem szerint azonban nem jár teljes sikerrel. (Nem mintha nem volna példa hasonló vállalkozásra a világirodalomban: Dosztojevszkij *Raszkolnyikovjától Dreiser Amerikai tragédiájáig*; igaz, hogy ezekben csak a téma „bűnügyi”, a földolgozás már elszakad a detektívregény-technikától!) Az író szemmel láthatóan birkózik a műfaji lehetőségekkel; a földadattal, hogy a bűnügyi regényt esztétikai rangra emelje. E küzdelemnek sok eredménye is van: a gondolati többlet, mellyel túlhaladja a

hatásvadászó logikai rejtvényesdit és érzékeket csigázó izgalomkeltést; a kompozíció, mely — ha a nyomozás fonálára fűzi is a jeleneteket — főalaknak sem az áldozatot, sem a gyilkost nem teszi meg, hanem az eset szempontjából mellékfigurának számító Annát; a szerkesztés, mely a gyanúsított embereket és történeteiket mint a főhős ellenképeit, sorsa párhuzamait szövi be a cselekménybe. A kihallgatások nemcsak gyanúba kevernek vagy tisztáznak, hanem a probléma megoldásának többféle lehetőségét is fölillantják: a bután meggyalázott leányanyát, Duba Margitot önmaga előtt a naivsága, a falu számára a házasság formalitása menti föl; Emmuskát a kiábrándult ifjúság szkepszise nyugtatja meg, Gudulicsot pedig elfojtott érzelmeiért a munka és a család kárpótolja; a jóvátett hibára Köves a példa, aki megszereti és feleségül veszi a leányt, akit határőrtiszti hatalmával magáévá tesz. A műfaji kísérletnek azonban sok tehertétele is van. A negatívumok közül hadd említsem meg, hogy a bűnügyi regény bonyolításának kötelező titokzatossága miatt néha a jellemzés szegényes, a cselekvés motiválása hiányos. (Példa erre maga a gyilkosság, Emmuska alakja.) Továbbá amennyire igaz, hogy az izgalmas meseszöveg az olvasó figyelmét a lényeges jelenetre irányítja, éppoly mértékben igaz az is, hogy a „ki a gyilkos” kérdése gondolati restségre, intellektuális tunyaságra szoktatja. „Az írónak joga van hozzá, hogy olvasóját minden tisztességes eszközzel művéhez kösse. Novellát vagy regényt mindig is szerettem volna olyan izgalmasan, érdekfeszítően írni, mintha detektívnyomozásban részletném az olvasót” — hangzik Cseres önvallomása. De azért a cél szentesíti az eszközt elve nem lehet esztétikai törvény, mint ahogy etikai sem!

A *Fekete rózs*a fő értékei: a gondolatgazdagság, a modern elemzőkészség és a tényszerű-személytelen stílári egyszerűség. Sok gondolatnak azonban csak a premisszáját találjuk a műben, és a stílus palettájáról is hiányzik néhány melegebb szín. Cseres új regénye nem éri el a *Hideg napok* magaslatát. Úgy viszonylik hozzá, mint a hegyvidék szelídebb lankája a meredek sziklafalhoz. Alacsonyabb szintű, de rajta vezet az út a csúcshoz. (*Kossuth Könyvkiadó 1966.*)

GREZSA FERENC